

Want immers het is absoluut geen kunst, om met een beroep op meer dan één goed gereformeerden schrijver, te beweren, dat men wel dansen mag; en het is evengoed mogelijk, om met een beroep op dezelfde schrijvers het dansen ten eenenmale te veroordeelen. Maar al te weinig begrijpt men, wat er aan vastzit, al eer men zeggen kan van iemand, die veel schreef, die eeuwen of tientallen van jaren dood is, die dus leefde te midden van zijn eigen omstandigheden, „hij dacht over dit of dat punt zóó en zóó”. Zoiets is een werk van buitengewoon serieuze onderzoek, van vergelijking van toestanden, en van kennis van het werk van den schrijver, dien het betreft, tot schier in de perfectie. Werkelijk, in zulk een geval zijn we met een paar citaten niet klaar.

Dat wijst er dus op, dat we met een beroep op de historische figuren steeds zeer voorzichtig moeten zijn. Al dadelijk toch de veranderde maatschappelijke constellatie geeft daarvoor reden.

Maar dit is in onzen tijd dan ook allerminst de weg, om tot een juiste levenshouding te komen.

Wanneer ik weer het dansen als voorbeeld neem, (ge kunt hier natuurlijk elken vorm van meer „rekkelijk” leven invoegen), dan wil het me voorkomen, dat de christen in onzen tijd toch allereerst moet vragen: waarom wil ik eigenlijk zoo graag dansen?

Laten we eens even nuchter zijn.

Eens sprak ik over deze kwestie met jonge mensen. Ze vonden het toch wel heel jammer, dat je als christen niet mocht dansen. Want, nietwaar, de ontwikkeling van het lichaam werd er door gediend, — de schoone houding, en de bevallige gang werd er door aangeleerd, — de gratie van ons lichaam werd er door gediend — en ons lichaam is toch een tempel Gods, — waarom dan niet dansen?

Toen heb ik gezegd: jongelui, ga maar gerust dansen. Jij b.v. met je moeder op zolder; jij met je oudsten broer in het souterrain; en jij met je zusje in de hal van jullie huis... Nietwaar, wanneer het dansen enkel een soort gymnastiek is, — och: ga dan je gang kinderen...

Natuurlijk kwam toen het antwoord: ja, maar dat is niet gezellig; dan is „de lol” er af; dan... alles wees er tenslotte op, dat men heel mooi kan redeneeren, maar dansen met moeder op zolder, dat is niet hetgeen men wenscht. Neen het gaat bij de genieting van dergelijke dingen om andere zaken.

Men kan deze dingen nooit op zichzelf nemen.

Met het spel, dat men bedoelt, krijgt men tegelijk een nasleep van gevaren. Om bij het voorbeeld te blijven: jonge mensen dansen graag om de nauwere aanraking met andere jonge mensen maar dan van andere sexe; het pikante is de prikkel. En dat verstaat het eenvoudige volk intuïtief. En gelukkig, dat die intuïtie er nog is.

Er zijn tientallen van dergelijke gevallen, die dikwerf zoo „logisch” beredeneerd worden, ook door ouders en opvoeders, maar waarbij men vergeet, dat in onze wereld nu eenmaal niets „op zichzelf” te nemen is.

Daarbij komt een tweede argument. Weer neem ik als voorbeeld den dans.

Hoe komt het zoo, dat men behoefte heeft aan dat dansen?

Heeft men het noodig „in zijn kring”?

Maar in welken kring leeft men dan toch?

Er zijn gelukkig nog duizenden van onze christenen, ook onder hen, die werkelijk niet in een hoek leven, die nog nimmer ook maar één minuut „het noodig gehad hebben om te kunnen dansen”.

In onzen tijd heeft meer dan ooit de christen toe te zien op den kring met welken hij in aanraking komt, en met welken zijn kinderen verkeerden.

Zie, dit is reeds een verkeerd symptoom, dat men zegt: mag ik dit ook, of mag ik dat ook? Waar een teere conscientie is, daar zegt het hart het wel, wat verboden is. En menigmaal gebeurt het, dat jonge mensen komen bij anderen, om te vragen: waarom mag ik nu dit of dat niet? Vraag hen dan eens, wat hun eigen hart zegt. Tien tegen één, dat ze eerlijk zijn, en zeggen, dat ze alleen maar komen, om hun hart tot zwijgen te brengen. Heimelijk is er de hoop, dat zij niet al te gelukkig zijn in uw argumentatie, en dat zij op die wijze voor hun eigen gevoel een reden hebben, om hun geweten het stilzwijgen op te leggen, met een beroep op uw minder gelukkige redeneering.

Zoiets van: „hij zegt, dat het daarom niet mag; nou, dat is onzin, dat zie ik wel in; dus (o logica!) mag het wel”.

Indien er sprake moet zijn van reformatie in onzen tijd op zedelijk erf, indien we vooruit moeten met onze godsdienstig-zedelijke levenshouding, dan beteekent dat niet, dat we wat moeten gaan „rekenen”.

Een tijd als de onze, in welken men o. zooveel door de vingers ziet, is niet de geschikte tijd, om nieuwe levenshoudingen te concipiëren.

De reformatie van ons leven, van ons christelijk, van ons gereformeerd leven, moet in onzen tijd op godsdienstig-zedelijk gebied hierin bestaan, dat we eerlijk en met de bede om een oprecht hart, teruggaan naar de levenshouding van het belijden, dat

wij een hart hebben, „dat tot alle boosheid geneigd is”.

Ook hier ligt de grondslag voor de levenshouding in hetgeen in het vorige artikel nader werd omschreven.

Laten we erkennen de zonde.

Laat Christus' kruis meer het centrum van ons leven zijn.

We moeten als gereformeerde christenen ook hier vooruit.

Maar vooruit beteekent voor den christen niet: hoe langer hoe meer van de wereld genieten. Maar het beteekent, hoe langer hoe beter als christen leven dicht bij onzen Jezus. Het beteekent, hoe langer hoe meer het vleesch overwinnen.

Het beteekent ook: dat we niet in conservatieve voldaanheid moord en brand schreeuwen over hen, die in jongen overmoed voor de verleiding bezwijken en publiek een misstap doen, en dat we toerekenen, dat de stille ongerechtigheid van geldgierigheid en burgerlijke zelfvoldaanheid rustig voortleef. Neen, reformatie beteekent, dat we ons buigen voor onzen God, ootmoedig en klein, en dat we 't vragen: o, God, reinig Gij ons leven.

Reformatie op godsdienstig-zedelijk erf beteekent, dat we weer meer levensernst moeten hebben in onzen tijd.

Niet de ernstige houding hebben we allereerst noodig.

Maar het ernstige hart.

En daarbij past een blijmoedig mensch. Een blijmoedig christen.

J. WATERINK.

## UIT DE SCHRIFT.

### Een lofzang onzen Schepper.

Laat ons zijn aangezicht tegemoet gaan met lof; laat ons Hem juichen met Psalmen, enz. Ps. 95:2-6.

Wanneer de vromen van den ouden dag opgingen naar Sion om hun God te ontmoeten, dan mochten zij niet enkel naderen in de gestalte van eerbied en ootmoed, maar zij moesten ook komen met lofgezing, en dankpsalmen.

De geestelijke blijdschap moest dus ook in hun eeredienst tot uiting komen.

Aan dat dienen van den Heere „met blijdschap” ontbreekt bij de gemeente van onzen tijd nog al het een en ander.

Meer dan één vindt alleen de Psalmen uit de diepte geschikte zangstof.

Anderen zingen wel luide lofzangen, maar hun hart klinkt niet mee: de bezieling der geestelijke vreugde ontbreekt er aan.

En in onzen eeredienst?

Welk een verkwikking kan het zijn den lof van Christus te zingen in het midden van een groote schare.

Hoe kan het hart er door gesterkt worden als we Gods aangezicht tegemoet gaan met lof en Hem juichen met psalmen.

Die lof wordt allereerst opgewekt door de gedachte: de Heere is een groot God; ja een groot Koning boven alle goden.

Voor de heidenen was Israëls God een der vele goden, want ieder volk had zijn eigen God en al werden er van Jehovah machtige wonderen verteld, hij was tenslotte in hun schatting een gering God, want hij heerste over een klein volk in een klein land. Maar de geloovige zonen Abrahams werden niet moede uit te roepen, dat hun God een groot God was, hoog verheven boven alle afgoden, die ijdelheid zijn en maatsel van menschen. De Heere alleen is God.

Voor de volkeren was dit een hatelijk soort onverdraagzaamheid, maar in die belijdenis alleen was rust voor de ziel.

Zoo is ook de Christelijke religie niet een godsdienst onder andere gelijkwaardige, maar zij treedt op met de bewering, dat zij alleen de waarheid is.

Dit exclusivisme wortelt niet in onzen hoogmoed.

Het is de grond en vastigheid der waarheid die wij belijden.

Het is niet een dogmatisch inzicht, maar, gelijk uit dezen Psalm blijkt, het hoogste van onze blijdschap.

Dit alleen is het eeuwige leven, dat zij 't kennen, den eenigen, waarachtigen God en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt.

Niet alleen het wezen Gods, ook Zijne werken stemmen tot aanbidding en lof.

Wij lezen te weinig in het schoone boek der natuur.

Zeker, in de H. Schrift alleen openbaart de Heere Zich tot onze zaligheid. Ook staan wij door de vertroebeling in ons denken als gevolg van de zonde zoo ver van de natuur af. En die natuur is vanwege den vloek een beslagen spiegel, die het beeld van Gods macht en grootheid slechts mat vertoont. De natuur brengt ons niet dichtert tot God. God kan ons door zijne genade dichtert tot de natuur brengen. Maar dan zien wij bij het licht der Schrift in haar zooveel heerlijks dat ons spreekt van onzen Schepper.

Zoover ons oog reikt, vinden wij stof tot aanbidding.

Ja, nog verder.

We denken dan, als de dichter, ook aan de diepten der aarde, door geen menschenoog aanschouwd en aan de ontoegankelijke hoogten der trotsche bergen, door geen menschenoog betreden.

En wij juichen aanbiddend: Deze God is onze God!

Dat lied wordt met een blijden jubel vermeerderd als wij zien naar de zee.

Voor de schoonheid der zee hadden de kinderen Israëls weinig oog. Ook hadden ze weinig oor voor haar ruischend lied vol diepe geheimen. Voor hen was de zee meer het beeld van een verschrikkelijke macht. Het hoogmoedig opdringen harer golven wekte bij hen huiverende ontzetting. Zij dachten aan haar dreigende diepten, aan den dood, die uit haar woelende wateren opkwam. Maar toch troostte hen de gedachte: onze God heerscht ook over de opgeblazenheid der zee als Koning. Hij heeft haar gemaakt, gelijk Zijn scheppende handen het droge hebben geformeerd.

Wij zien de zee met andere oogen, met meer bewondering misschien.

Maar kennen wij ook dat diep-religieuze element in onze beschouwing: die majestueuze zee is geheel in Gods hand?

De kinderen onzer eeuw dwepen ook met de natuur, met haar pracht en met haar kracht. Maar den Schepper der natuur weigeren zij aanbidding. Zij brengen hulde aan den mensch, die koninklijk heerscht over de reifelooze wereld om haar te doorzoeken en haar aan zich dienstbaar te maken.

Waar die natuurlijke van den modernen mensch op uitgelopen is, wij weten het helaas maar al te goed.

Steeds verder is hij van zijn Schepper afgedwaald, want hij heeft met dat alles God niet gediend.

De dichter van Psalm 95 wist veel minder van de geheimen der natuur, van haar wonderen en krachten.

Maar wat hij wist dwong hem tot diepe adoratie: Komt laat ons aanbidden en nederbuken; laat ons knielen voor den Heere, die ons gemaakt heeft.

Gelukkige christen, die met zijn Schepper in Christus verzoend, dezen lofzang voor God met blijdschap kan zingen; zijn ziel is opgewekt tot aanbidding; hij kan zijn God dienen ook in den Tempel der natuur.

Dan is er geestelijke vreugd ook over een stoffelijke wereld.

F. C. M.

## KERKELIJK LEVEN.

### De Jezus-naam.

Telkens leest men nog van menschen, die het gebruik van den naam „Jezus” zonder meer oneerbiedig achten.

Zij hebben liever de voorvoeging „onze Heere” daarbij of de vervanging door een ander woord als „onze Heiland” of iets dergelijks.

Vroeger kwam deze opvatting veelvuldiger voor. Maar het is voor een deel aan de meditaties van Dr. Kuyper te danken, dat men hiervan terugkwam. Zeker, er bleven nog bezwaaren.

Ik heb zelfs den titel: „In Jezus ontslapen” voor heilighennis hooren verklaren.

Maar meer en meer slook hun getal.

En het valt te hopen, dat zij tot den laatsten maat toe zullen verdwijnen.

Wij zullen daarom nog eens een poging doen, om het minder juiste van deze meening aan te toonen.

In de Schrift komt zeer zeker vaak de samenvoeging van „Heere Jezus” voor. Men denke slechts aan het roepen van de Bruid: „Kom, Heere Jezus, ja kom haastiglijk.”

Ook wordt heel dikwijls „Christus” of „de Christus” gebruikt.

Maar ook enkel „Jezus” leest men daar gedurende Teksten daarvoor aan te halen is wel onnoodig.

Men sla slechts de evangeliën op.

Daar vindt men „Jezus” tal van malen op één en dezelfde bladzijde.

En zouden dan de evangelisten oneerbiedig zijn geweest tegenover hun Heere?

Geraken we hierdoor niet in strijd met de leer van de inspiratie door den Heiligen Geest?

Zouden wij den bijbel niet meer als richtsnoer mogen nemen bij onze benoeming van onzen Heiland?

Nietwaar, deze vragen te stellen staat gelijk met ze te beantwoorden.

Men valle niemand toch moeilijk, wanneer hij zich van den enkelen Jezus-naam bedient.

Het is aan te bevelen, dat men op het voetspoor van de Schrift met meer dan één naam over Hem spreekt.

Maar het gebruik van den naam „Jezus” afkeuren mag niet.

Is het niet de naam, waarmee men Hem in de meest mystieke oogenblikken van het leven het liefst benoemt?

Is er hier op aards iets zaligers denkbaar, dan in de eenzaamheid het „mijn Jezus” te mogen stamelen?

Eigenaardig is het dan ook, dat mystieken als Thomas à Kempis, Ruusbroec, Jan Luyken, Lodenstein, het liefst dien enkelen naam bezigden.

Laten wij toch oppassen, dat wij den Geest niet bedroeven, die gekomen is om Jezus te verheerlijken.

— Dr A. W. E.

De onrustige

Dat vertronw

vorige week o

Want bij he

waardoor hij r

daan, heenzien

Hoe jammer

per schouder

making der ke

Maar 't moel

Noode misle

talent in onze

Och hij he

Zijn leven

En soms

Dit blijven

voor zijn ove

vreemd.

Hard heeft l

Hij heeft bo

na maand Kro

gittigheid ook

hem eens.

En nietwaa

weg wordt all

gebeven, gaat

de nauwste v

Welk een t

— De eenlige

In een ged

oelkunstmaai

dat Heerema

niet zoo trou

terug in het

Een anderen

enimschoots

De woorden

„Le mensel

en in het zo

Maar 't zij

En die ledi

Welk een

Gereformeerde

dat ik met li

het sterven,

makers Jezus

— Private ci

„Le Waarl

kruid door de

dat Prof. Dr

stuur zich be

week voor d

Gereformeerde

ontvangen, b

wijzen in de

zing”, terwij

practische op

Wij verblifd

zijn talrijke fu

Bekwamer

niet aanwijze

Al verwont

wijzen in de

wing”, te he

al vruchtdra

en belijders.

Wie bege

ligen rechts

Stel je v

eerste van

dadelijk zo

den Wester

op den St l

Dat doe

al bespotte

boe. Je voi

zifeltoren

een poosje

den rug toe

ben gedach

over aan

die eens ee

vindingrijk

denken. Vo

Natuurlij

toren niets

tweede be

ding eens

't Was me,

building, b

eens naar

dan daar t

je kramp

van je ho

gesjouw en

even wat

wordt door

gen. Of li

hebt zo j



### — Dr A. W. Bronsveld. —

De onrustige is gegaan in de rust.  
Dat vertrouwen we van Dr Bronsveld, die in de vorige week overleed.  
Want hij het geopende graf kunnen we over veel, waardoor hij andere kinderen van God pijn heeft gedaan, heezien.  
Hoe jammer, zeggen we, dat hij niet met Dr Kuyperschouder aan schouder heeft gestaan in de vrijmaking der kerk en in den politieken strijd.  
Maar 't mocht zoo niet zijn.  
Noode misten wij een man van zoo onmiskenbaar talent in onze geleerden.  
Och hij heeft het zelf ook niet gemakkelijk gehad. Zijn leven werd hoe langer hoe tragischer.  
En soms dachten we aan „De Eenzame”.  
Dit blijven we echter in hem waardeerden, dat hij voor zijn overtuiging streed. Alle halfheid was hem vreemd.  
Hard heeft hij gewerkt.  
Hij heeft boeken geschreven, boeken vertaald, maand na maand Kronieken gegeven, die altijd uitmunten door pittigheid, ook al was men 't in 't geheel niet met hem eens.  
En nietwaar, in den hemel valt alle misverstand weg, wordt alle eenzijdigheid in inzicht en karakter opgeheven, gaat vervoering tusschen broederen over in de nauwste verwantschap.  
Welk een troost!

### — De eenige troost van een socialist.

In een gedachtenrede voor de Nederlandsche Tooneelkunstenaarsvereniging deelde een spreker mede, dat Heijermans eens tot hem had gezegd: „Je moet niet zoo treuren om een gestorven mensch, hij keert terug in het gezang der vogels en in het zonlicht. Een anderen troost ken ik niet, maar deze is mij nimschoots voldoende.”  
De woorden zijn mooi genoeg.  
„De mensch keert terug in het gezang der vogels en in het zonlicht.”  
Maar 't zijn woorden zonder inhoud.  
En die ledige woorden waren zijn troost.  
Welk een tegenstelling met de belijdenis van den Gereformeerden Christen: „Dit is mijn eenige troost, dat ik niet lichaam en ziel, beide in het leven en in het sterven, niet mijns, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben.”

### — Private colleges van Prof. Visscher.

„De Waardevriend” bevat het bericht, ondertekend door den Secretaris van den Gereformeerden Bond, dat Prof. Dr H. Visscher op verzoek van het Hoofdbestuur zich bereid heeft verklaard om enkele uren per week voor de gansstaande Dienaren des Woords van Gereformeerde richting, die te Utrecht hun opleiding ontvangen, beschikbaar te stellen en hen te onderwijzen in de „Gereformeerde levens- en wereldbeschouwing”, terwijl hij tevens op zich nam hun een meer praktische opleiding te geven in de preekmethode.  
Wij verblijden ons, dat Prof. Visscher, niettegenstaande zijn talrijke functien, zich hiervoor liet vinden.  
Bekwaam man kan men zeer zeker in zijn kring niet aanwijzen.  
Al verwonderen wij ons over de uitdrukking: „onderwijzen in de Gereformeerde levens- en wereldbeschouwing”, te betwijfelen valt het niet of zijn onderwijs zal vruchtbaar zijn voor de Gereformeerde belijdenis en belijders.

HEPP.

## DOOR AMERIKA.

### VI.

New York I.

Wie begeeft zich als hij een stad wil bezichtigen rechtstreeks naar den hoogsten toren?  
Stel je voor, dat een buitenman, die voor het eerste van zijn leven in Amsterdam komt, zich dadelijk zou aanmelden voor een beklimming van den Westertoren of dat hij in Rotterdam vóór alles op den St Laurenstoren zou afsteeven!  
Dat doe je eenvoudig niet. De idee alleen lijkt al bespottelijk. Zelfs in Parijs kom je daar niet toe. Je vergeet natuurlijk niet je boven op den Eiffeltoren te laten brengen, maar je stelt dat toch een poosje uit. En andere steden keer je gewoonlijk den rug toe zonder aan dat hooge uitzicht te hebben gedacht. Dat soort van zelfverheffing laat je over aan een bepaalde categorie van menschen, die eens een uitgaansdaagje willen hebben en niet vindingrijk genoeg zijn om iets gezelligs te bedenken. Voor hen is de toren de groote attractie.  
Natuurlijk liet ik mij in New York aan een toren niets gelegen liggen. Totdat ik, ja, bij mijn tweede bezoek, een uitnodiging om van zoo'n ding eens een kijkje te nemen, gaarne aannam.  
„Was me, eerlijk, meer te doen om de Woolworth-builing, het hoogste gebouw van New York, ook eens naar zijn inwendige konstruktie te bezien, dan daar boven over de ballustrade te hangen tot je kramp in je vingers krijgt van het vasthouden van je hoed. Ik behoefde niet te klimmen. Van gesjouw en stilstaan op elke verdieping, om eens even wat adem op te doen, is geen sprake. Men wordt door den elevator (lift) naar omhoog gezogen. Of liever door een der elevators. Want gij hebt ze in soorten. Daar zijn b.v. boemel- en

snelevators. Voor den top neem je vanzelf den snel. Die brengt je in één trek naar de 36ste verdieping. Daar moet je overstappen en dan laat de dame (want de elevators worden in dit gebouw door ladies bediend) je uit op de 51ste.  
Maar dan de verrassing!  
Neen, New York van den beginen grond af gezien is niet mooi.  
Doch van boven af wel.  
Want mooi, schitterend mooi is de ligging der stad.  
En sterk is de deining van die huizenzee.  
De gebouwen springen op als witte heuvelen.  
En de straten graven daartusschen diepe geulen.  
Alleen een stad vol skyscrapers (wolkenkrabbers), die met elkander een wedstrijd in hoogspringen hebben aangegaan, kan zulk een beeld opleveren.  
De luchtfoto kan vooral aan New York eer behalen.

Doch, gelijk ik zei, zoo zag ik New York eerst later.

Dan, ik zou de stad onrecht doen, wanneer ik niet erkende, dat zij zich bij de aankomst van de Berengaria van een schoonen kant liet zien.  
Tegen het vallen van den avond stonde het schip de Hudson op.  
En waar men in New York met niets zuinig is, en het allerminst wel met electrisch licht, was het één lichtspel, zoover men kon zien.

Schijnwerpers richtten hun stralen op skyscrapers om hun blank, slank silhouet scherpe te geven tegen den avondhemel van steeds donkerder blauw.  
De sterren schenen jaloers, kwamen bij drommen opdagen, begonnen te concurreeren tegen de lichten der metropool.

Toch was het geen onedele concurrentie.  
Veel eer een duet van natuur- en kunstlicht.  
En het klonk melodius.  
New York straalde in feestlike schoonheid.  
Ze lag in een toovertuin.

De overdag zoo poenerig likkende skyscrapers werden door den verzoauenden avond getransformeerd in sprookjespaleizen.

Zelfs de menschen aan boord, die als hitjes stonden te trappelen, ongeduldig door het te late binnenkomen, verlangend naar de omhelzing van de in gindsche loodsen wachtenden, al maar scharend om hun handbagage, werden onwillekeurig uit de omheining van hun verwachtingen en zorgjes uitgehaald, werden ziende in het oogenblik, kwamen onder den indruk van zooveel schoons en borgen hun bewondering weg in banale uitroepen.

Ze konden het in hun bekentenis niet verder brengen, dan dat het „nice” (mooi) of „very nice” (erg mooi) was.

Hoe leede dat licht!  
Dansen deed het niet.  
Daarvoor lag de Berengaria te vast.  
Dansen deed het alleen voor dien man daar in het sloepje.

Maar voor ons trilde het.  
Nog menig keer ben ik New York, na afloop van lezingen en anderszins in den omtrek, genaderd.

Ook dan zag ik van verre het licht.  
Doch dan was het als een illuminatie.  
Dan leek New York of zijn burgemeester of diens vrouw jarig.

Doch dien eersten avond, van het midden der rivier af genoten, zou illuminatie een beleedigend woord zijn geweest.

Zoo iets, meen ik, kunt ge op heel de wereld alleen te New York zien.

Ook te Londen niet.  
Slechts New York leent er zich toe, door haar uniek rivierprofiel.

HEPP.

## WIJSBEGEERTE.

### Wijsbegeerte in steen.

### VII.

In Berlage komen we inderdaad in aanraking met een grooten geest. Een man, die even vaardig de pen als het teekenstift hanteert, een kunstenaar door zijn woord en een veel begaafde door zijn scheppingen in de bouwwereld, van geheel nieuwen en eigen stijl. Daarbij mogen we in hem zien een bezonken natuur, die op merkwaardige wijze zich een zeer brede kennis van de historie en de wijsbegeerte wist eigen te maken niet alleen, maar die ook die kennis weet te gebruiken om zijn standpunt te verdedigen.

In zijn werken citeert hij zoowel Goethe als Dante, zoowel Kuypers als Nietzsche, zoowel de Schrift als den Koran.

Daarom is het een vreugd om zich te verdiepen in zijn publicaties, en deswege verdient hij meer dan één kunstenaar de aandacht.

Maar om dezelfde reden is zijn werk ook zoo buitengemeen gevaarlijk. Immers waarheid en leugen, zuiver gevoel en reine fantasie, uiting van den spoedig aangegrepen kunstenaar en bewering

van den mensch, die vijandig staat tegenover de Openbaring onzes Gods, zijn zoo meesterlijk door een tot één systeem vervlochten, dat maar al te gemakkelijk men onder de bekoring komt, ook van datgene, wat den christen contrabande zijn moet.

Moeilijk zal men kunnen zeggen, dat de beschouwing van Berlage oppervlakkig is, en wel degelijk geeft hij dan ook rekenschap van zijn belijdenis van de beginselen der sociaal-democratie.

Want niet opeens komt hij tot de conclusie, dat de voedingsbodem voor het geniale samenleven is, waar de collectiviteit beantwoordt aan de eischen van het individu. Dat is ook voor hem een gegeven, dat op historische gronden wordt verdedigd.

Zie eens, zoo redeneert Berlage, wanneer we het oude Oosten uitzonderen, dan hebben we feitelijk maar twee bloeiperioden voor de kunst. Dat is de periode van het oude Griekenland, en de periode van de Middeleeuwen. Nu mag men een Renaissance-stijl stellen — en tot op zekere hoogte doet Berlage dat zelf ook — feitelijk kan men toch maar van twee hoogtepunten in het cultuurleven spreken. Tenminste wanneer men de cultuur afmeet naar hetgeen de bouwkunst vermocht. En dit moet immers. Want in datgene wat de mensch bouwde, wordt de universele rijkdom van zijn geest compleet, en spreekt heel zijn ziel.

In de andere kunsten, schilder- en beeldhouwkunst is slechts een deel van datgene, wat in een tijdperk van levensrijkdom de geheele kunstuiting omvatte. Schilder- en beeldhouwkunst moeten dienstbaar gemaakt worden aan het geheel van het gebouw, dat men wil scheppen. En waar individuele uiting is van een van deze twee, daar kan toch slechts van een ten partiële aanwezig zijn van een eigen stijl en een eigen type worden gesproken.

Nu is het geheim van dit eigen type steeds dit geweest, dat de kunstuiting werd gedragen door de religieuze behoefte. In beide perioden, die van de Griekse cultuur en die van de Middeleeuwen, is het de begeerte der menschen geweest, om zich, ten behoeve van hun godsdienst, heilighdommen te stichten, die telkens weer de machtige drijfveer was, om al meer de kunstuiting te prikkelen.

En nu is er wel verschil. De godsdienst der Grieken is die van de aardsche goden. De godsdienst van de Middeleeuwen is die van een supranatureelen God, Misschien, dat daarmee in verband staat de overheersching van de horizontale lijn in de eerste en die van de verticale lijn in de tweede. Maar.

Eris ook een zekere ontwikkeling. Iets, waar ook Van der Piek op wijst in zijn lezing „Over het begrip en het wezen der bouwkunst”. Men gaat van het stadium der onvolkomenheid naar dat der volkomenheid, en van dat der volkomenheid naar dat der vergeestelijking. In elke periode is zich bewust worden, bewustheid, en daarna een loslaten van de realiteit en een zich boven de werkelijkheden verheffen.

Maar in beide perioden is hetzelfde verband tusschen religie en kunst.

Op dit feit wijst ook Dr A. Kuypers in zijn „Het Calvinisme en de kunst”. En ook deze wordt eerlijk door Berlage geciteerd. Ook al is hij het dan niet met de verdere ontwikkeling der gedachten van Dr K. allerminst eens natuurlijk.

In het religieuze leven vond de kunst alzo een voedingsbodem; een milieu voor haar ontwikkeling. De religie vormde een sfeer voor de kunst, gelijk de kunst op haar beurt in de heilighdommen weer een sfeer voor den cultus gaf.

Maar dan komt de Renaissance. Zoo hoog geprezen. En toch is hier niet anders dan achteruitgang, dan verburgerlijking van wat eens groot was.

Want met deze geestelijke omwenteling was ook de innerlijke aandrif om heilighdommen te bouwen, waarin de kunstenaar zijn ziel legde, verdwenen. De Renaissance keerde dan ook niet terug tot de Griekse, maar tot de Romeinsche kunst. En daarmee reeds tot wat feitelijk een verwording van de hoogste cultuurfase was.

En wel leefden nationale kunsten op. De literatuur en de muziek-wereld werden verrijkt met nieuwe schatten. Maar de „kunst der gemeenschap”, de bouwkunst, deelde in dien rijkdom niet. Er was geen eigen stempel, en er was geen eigen drijfveer van hooger orde.

Met de opleving der vragen om geestelijke vrijheden, kwam er evenwel in de eeuw van de Renaissance in werkelijkheid een cultuur op, die stofelijke en vergankelijke waarden het hoogste schat.

En dan is niet meer de religie, maar het productie-proces de waardemeter der cultuur geworden.

Hoe meer dan ten slotte de industrie groeit, hoe meer het kapitalisme gaat heerschen. Slechts enkelen genieten van de goederen, die er op aarde zijn; onrust in de geheele maatschappij is daarvan het gevolg. Het leven verarmt, de kunst wordt het slachtoffer.

De maatschappij is verburgerlijkt. De kunst met haar.

Maar de reformatie dan?  
Wel het protestantisme is „met dezelfde idealen bezielde, als de overige (!) vertakkingen der Renaissance”. En daarom reflecteerde het wel een wijs in een aparte architectuur, welke „in ons land